

KAR-SOQOV VA ZAIF ESHITUVCHI O'QUVCHILARGA KASB-HUNAR O'RGATISH

Kamolova Tursunoy Murotovna

*Toshkent imkoniyati cheklangan shaxslar uchun ixtisoslashtirilgan 1-sonli kasb-hunar
maktabi ishlab chiqarish ta'limi ustasi*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada kar-soqov va zaif eshituvchi bolalarga kasb-hunar o'rgatish to'g'risda fikr va mulohazalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar. *Bola, nuqson, nogiron, kar-soqov, zaif eshituvchi o'quvchilar, kasbiy tayyorlash, tikuvchilik.*

Bola rivojlanishidagi nuqsonlar har xil bo'ladi, ularning ba'zilari batamom bartaraf etiladi, ba'zilari bir qadar tuzatiladi, korreksiyalanadi, bilinmaydigan holga keltiriladi. Masalan, bola nutqida og'ir nuqson bo'lsa, ilk yoshda to'g'ri tashkil etilgan logopedik chora-tadbirlar ta'sirida uni to'liq bartaraf etish mumkin. Boladagi nuqson markaziy nerv sistemasidagi organik kamchiliklar natijasida paydo bo'lgan bo'lsa (masalan, aqli zaiflik shunday nuqson jumlasiga kiradi), uni to'liq bartaraf etib bo'lmasa ham, biroq kamaytirish, ko'zga ko'rinmaydigan, sezilmaydigan darajagacha tuzatish mumkin. Maxsus pedagogika amaliyotida yana shunday toifadagi alohida yordamga muhtoj bolalar kuzatiladiki, ulardagi nuqsonni tuzatib ham, korreksiyalab ham bo'lmaydi, masalan, tug'ma ko'rlik yoki karlikning ayrim turlari shular jumlasidandir. Eshitish qobiliyatida muammosi bo'lgan bolalar esa imo-ishora, daktil nutqdan, barmoqlar harakati bilan anglatiladigan nutqdan foydalanishlari mumkin.

Eshitish qobiliyati buzilgan o'quvchilar toifasiga ikki tomonlama eshitish qobiliyatini doimiy ravishda yo'qotadigan shaxslar kiradi. Ushbu toifadagi boshqa odamlar bilan og'zaki muloqot eshitish qobiliyatini yo'qotish tufayli qiyin kechadi. Ushbu toifaga kiruvchilarga, shu jumladan, kasb-hunar maktabida ta'lim olayotgan o'quvchilar ham kiradi, bu esa o'quv va kognitiv faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari o'quvchilarning ehtiyojlari va imkoniyatlariga muvofiq kognitiv jarayonlarni psixologik va pedagogik tuzatish zaruriyatini yaratadi. Ta'limning boshlang'ich darajasida, eshitish nuqsonini qoplash darajasida (nutqning rivojlanish darajasi va kommunikativ jarayonlar), kar-soqov o'quvchilarda umumiy ta'lim ko'nikmalarini shakllantirishda sezilarli farqlar ularning har biriga individual yondashuvni talab qiladi. Individual o'quv dasturi o'quv jarayonining o'zini (o'quv dasturining shartlari, mazmuni, o'qitish shakllari va usullari), shuningdek, har bir kar-soqov o'quvchi uchun o'quv natijalarini aniqlash mezonlari va shartlarini tikuvchilik kasbini o'rgatishda moslashtirishni nazarda tutadi. O'quv xonasining va ishlab chiqarish mashg'ulotlari joyining maxsus tashkiliy sifatiga bog'liq bo'ladi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchilarni tikuvchilik kasbiga tayyorlashda quyidagi pedagogik tamoyillarni amalga oshirish orqali qurish tavsiya etiladi: ko'rish, individuallashtirish, axborot texnologiyalaridan foydalanishga asoslangan muloqot. Maxsus o'quv-metodik taqdimotlar to'plamini, eshitish qobiliyati buzilgan o'quvchilar tomonidan idrok etishi uchun moslashtirilgan darslikni o'z ichiga olgan ishlab

chiqilgan o'quv-didaktik majmuadan foydalanishda eshitish qobiliyati buzilgan o'quvchilarning xususiyatlarini maksimal darajada hisobga olish va yetarli darajada ko'rish ta'minlanadi. Eshitish qobiliyati zaif o'quvchilar karlardan farqli o'laroq, mustaqil ravishda so'z boyligini to'plashi va og'zaki nutqni o'zlashtirishi mumkin. Biroq, ta'lim jarayonida eng yaxshi natijaga erishish mumkin. Nutqni yetarli darajada o'zlashtirish darajasi kar va zaif eshituvchi o'quvchilarning butun kognitiv faoliyatini to'liq rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Nutq yetishmovchiligi ularning idroki, xotirasi va tafakkurining o'ziga xosligiga sabab bo'ladi.

Nogironligi bo'lgan bolalarni o'qitadigan har qanday o'qituvchi biladiki, maktab o'quvchilarining ijodiy jarayonini tashqi intensiv yordamisiz, doimiy pedagogik rag'batlantirmasdan, sun'iy nutq muhiti (maxsus o'quv sharoitlari) zahiralarni orttirmasdan turib bolada o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini targ'ib qilishni shakllantirish mumkin emas. Bu orqali biz nogironlikdan kelib chiqqan rivojlanish kechikishini yengishga qodir bo'lamiz. Eshitish qobiliyati buzilgan bolalar nutqni o'zlashtirish va boshqalar bilan muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu ijodiy rivojlanishning shakllanishiga ta'sir qiladi:

1. Og'zaki nutqning zaif rivojlanishi materialni tushunish, yangi tushunchalarni o'zlashtirish va yangi vazifalarni tushunishni qiyinlashtiradi.

2. Mantiqiy fikrlash darajasining yetarli emasligi kar-soqov o'quvchilarning bilimlarni ko'pincha rasmiy ravishda egallashiga, qoidalarni mexanik ravishda yodlashiga olib keladi, ularni amalda qo'llashni qiyinlashtiradi.

3. Yangi tushunchalarni o'zlashtirish jarayonida kar bolalar deyarli aniq g'oyalardan chalg'imag'dilar va umumlashtirishga o'tadilar.

4. Kar bolalar o'quv materialini idrok etishda ob'ektlarning o'zlari, harakatlar, rasmlar, namunalar, maketlar va sxemalarni ko'rsatish va kuzatish orqali nima mustahkamlanganligini yaxshiroq tushunadilar. Kar-soqov bolalarda eshitish analizatorining funksiyasi buzilganligi sababli, o'quv materialini idrok etish jarayonida ko'rish analizatori asosiy rol o'ynaydi. Umumiy psixofiziologik xususiyatlarga qo'shimcha ravishda, kar-soqov maktab o'quvchilari o'ziga xos xususiyatlarda farqlanadi: eshitish qobiliyatini yo'qotish vaqti, darajasi, sabablari, bolaning maktabgacha yoshda ta'lim olganligi yoki olmaganligi. Kar-soqov bolalarda ruhiy mahrumlikning quyidagi xarakterli sindromlari ko'pincha yuzaga keladi: intellektual rivojlanishning kechikishi va buzilishi, kognitiv sohaning qashshoqlanishi, ixtiyoriy buzilishlar faollikning pasayishidan aniq passivlik, zaiflik va rag'batlantirish motivlarining charchashigacha, turli xil mahrumlik holatlari ko'rinishidagi hissiy buzilishlar.

L.S Vigotskiyning asarlarida "Kar bola oddiy sog'lom eshitishga ega bola bilan bir xil rivojlanishga erishadi, ammo bu boshqa usullar va vositalar yordamida sodir bo'ladi" degan g'oyani asoslaydi. Bolani rivojlantirish usullarini bilish muhimdir. Bolalarning aqliy rivojlanishi, shaxsning bir butun sifatida shakllanishi ta'lim va tarbiya jarayoni bilan chambarchas bog'liq. Eshitish qobiliyati buzilgan bola shaxsining o'ziga xosligi, uning xususiyatlarini inobatga olib, maxsus ta'lim sharoitlarini shakllantirgan holda uning shaxsiyatini har tomonlama rivojlantirish uchun yetarli muhitni yaratishni talab qiladi. Eshitish qobiliyati buzilgan bolaning xususiyatlarini aniqlab, aniq vazifalarni qo'yish va hal qilish orqali ta'lim va tarbiya usullarini tanlash mumkin.

Maktablarda, xususan, o'quv amaliyot mashg'ulotlarida qabul qilingan loyiha usulidan keng foydalanish kar-soqov o'quvchilarning so'zlashuv lug'atini boyitish, darslarga kognitiv qiziqishni oshirish, shuningdek, ularning ijodiy qobiliyatlarini yanada kengroq rivojlantirishga ahamiyat beriladi. O'quvchi qizlarning o'z asarlarini tomoshabinlarga taqdim etish istagi juda katta. Tanlovlarga tayyorgarlik ko'rish va ishtirok etish qizlarga loyiha faoliyatida o'zini namoyon qilish imkoniyatini beradi, bu esa shaxsni shakllantirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning eng muhim shartidir. Kognitiv qiziqishning rivojlanish dinamikasi va bilim sifati loyiha faoliyati natijasida ortib boradi. Shunday qilib, olingan natijalarni tahlil qilib, biz kognitiv qiziqishning rivojlanish darajasi va fan bo'yicha bilim sifati oshgan degan xulosaga kelishimiz mumkin. Qizlar darslarga qiziqish bildira boshladilar, to'g'ri bajarilgan ishlardan zavqlana boshlaydilar. Dizayn usuli kar-soqov o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, bu esa bunday bolalarni jamiyatda muvaffaqiyatli ijtimoiylashtirish uchun juda muhimdir. Loyiha faoliyati natijasida quyidagilar namoyon bo'ldi:

- ijodiy qobiliyatlarning boshlanishi,
- obrazli fikrlashni rivojlantirish,
- yangi bilimlarni olish uchun motivatsiya,
- kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, imkoniyati cheklangan, shu jumladan, kar-soqov insonlar jamiyatning ajralmas bir bo'lagi sifatida insoniyat tomonidan tan olinishi, e'tibor ko'rsatilishi va ko'mak berilishi muhim ahamiyatga egadir. Chunki, ijtimoiy tengsizlik jamiyat va davlatning taraqqiy etishiga jiddiy to'siq bo'la oladi. Imkoniyati cheklangan insonlarning boqimandaligiga barham berib, ularni ilm-fanga, kasbga yo'naltirish orqali jamiyatga foyda keltirishlariga erishish g'oyat rivojlangan davlatlarga xos bo'lgan jihatlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. ORQ-641-sonli "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risidagi", 8-modda, 21.12.2020, www.lex.uz
2. Jo'raev R. X., Tolipov O'. Q., Sharipov Sh. S. Uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. Monografiya. -T.: FAN. 2004. 120 b.
3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте - М., 2020. 125 стр. <https://www.labyrinth.ru/authors/23908/>
4. Tikuvchilik texnologiyalari asoslari N.S.Gaipova M.Z.Ismatullayeva